Percy Bysshe Shelley

Ateizmin Gerekliliği
Aşk Üzerine
Haklar Beyannamesi

GANZER KİTAP

UYANIN! KALKIN!

YA DA

SONSUZA DEK YIKILIN

Ganzer Kitap 03

Percy Bysshe Shelley
Ateizmin Gerekliliği - Aşk Üzerine - Haklar Beyannamesi

Özgün Adı
The Necessity of Atheism - On Love - Declaration of Rights

İngilizce aslından çeviren: Yiğit Onat Ayaşlıoğlu
Yayına Hazırlayan: Doğan Hezer
Redaksiyon: Hümeyra Ayar
Son Okuma: Ahmet Beştepe

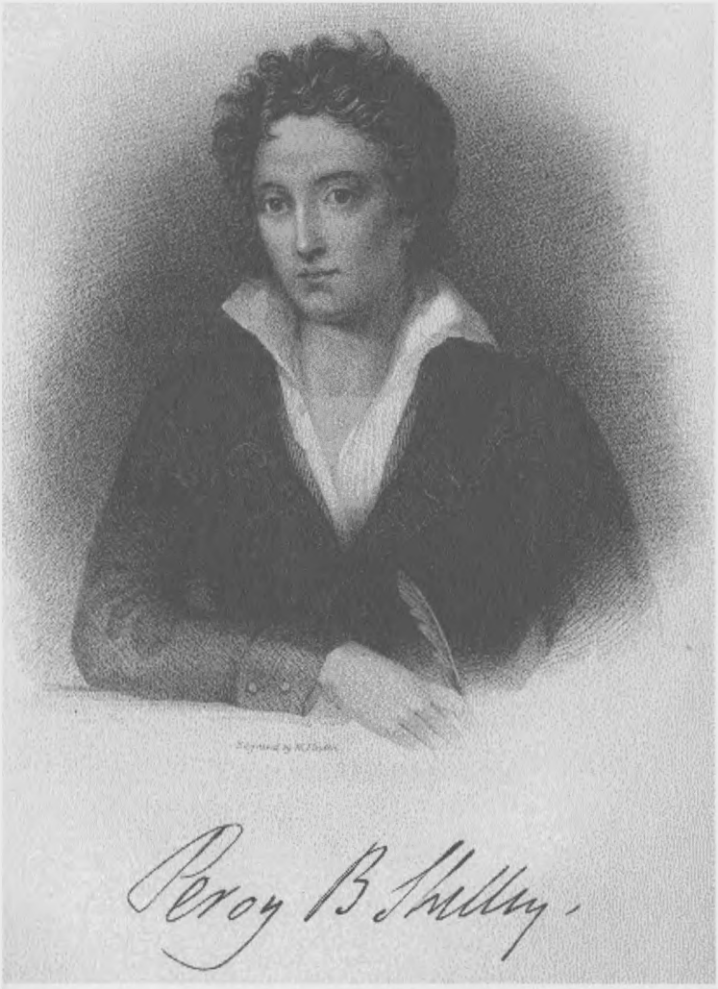
Kapak Uygulama: Never More
Sayfa Düzeni: Dagon

1. Baskı: Kasım, 2019

Baskı
Alesta Ajans Basım Medya ve Bilgi Teknolojileri San. Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Caddesi Güven İş Merkezi B Blok D. 349
Topkapı - İstanbul Tel: 0(212) 501 21 20
Matbaa Sertika No:45526

Ganzer Kitap Doğan Hezer - Laputa Kitap Basım
Yayın Ticaret'in Yan Markasıdır
Yeşilkent Mahallesi 1805. Sokak No. 17/19 Daire No. 15
Esenyurt/İstanbul
0 (539) 894 56 70

Sertifika No. 35963
ISBN: 978-605-69748-2-3

Percy Bysshe Shelley

4 Ağustos 1792 - 8 Temmuz 1822

İngiliz yazar, şair.

Percy Bysshe Shelley

Ateizmin Gerekliliği

Aşk Üzerine

Haklar Beyannamesi

Çeviren
Yiğit Onat Ayaşlıoğlu

Ateizmin Gerekliliği

Ateizmin Gerekliliği

Tanrı Yoktur

Bu olumsuzlamanın yalnızca yaratıcı bir İlah'a yapıldığı anlaşılmalıdır. Evrene eş değer bir ruhun evrene hüküm sürdüğünü ileri süren hipotez hâlâ çürütülmemiştir.

Herhangi bir önermeyi desteklemek için eklenen kanıtların geçerliliğinin yakından incelenmesi, gerçeğe ulaşmanın tek güvenli yoludur, bu yolun avantajlarını incelemek bile anlamsızdır: Bir İlahi yaratıcının varlığı hakkındaki bilgimiz, bu konuyu derinlemesine araştıramayacak kadar önemlidir; sonuç olarak, eklenen delilleri incelemeye kısa ve tarafsız bir şekilde devam

edeceğiz. Öncelikle inancın doğasını göz önünde bulundurmak gerekir.

İnsan aklına bir öneri sunulduğunda, akıl öncelikle bu önermenin tutarlı ve tutarsız yanlarını algılar. Tutarlı olarak algılanan önermeler inanç olarak adlandırılır. Pek çok engel sık sık bu algılamayı anında engeller; zihin ise algının farklı olabilmesi için engelleri kaldırmaya çalışır. Akıl, önermeyi oluşturan parçaların birbirleriyle içinde bulundukları pasif ilişkileri mükemmelleştirmek için bütün bu süre boyunca aktif konumdadır. Pek çok kişi, bu inceleme ve algılama sürecini birbirine karıştırmış ve isteyerek bir inanca sahip oldukları yanılgısına düşmüşlerdir. – Bu inanç bir irade eylemidir, dolayısıyla da zihin tarafından düzenlenebilir. Bu hatayı devam ettirerek, inançsızlığı bir günah olarak değerlendirmişlerdir; ne var ki doğası gereği inançsızlık ne sevap ne de günah olmaya elverişlidir.

Öyleyse inanç, tıpkı diğer tutkular gibi, güçlerinin heyecan seviyesiyle doğru orantılı olduğu bir tutkudur.

Heyecanın seviyeleri üçe ayrılır.

Duyular akla gelen tüm bilgilerin kaynağıdır; duyular sonuçta kanıtların en güçlü onay aracı olduğunu iddia eder.

Bu kaynaklardan elde edilen ve tecrübelerimize dayanan aklın kararı bir ikinci seviyedir.

Başkalarının verdiği kararlardan edinilen deneyimler ise en düşük seviyededir.

(Duyuların tabi tutulduğu bir değerlendirme sırasında önermelerin bu değerlendirmeden nasıl geçtiğini gösteren bir ölçek, önermelere bağlanması gereken inancın adil bir barometresi olurdu.)

Sonuç olarak, mantığa aykırı olan hiçbir ifade kabul edilemez; mantık, duyularımızın kanıtı üzerine kuruludur.

Her kanıt bu üç bölümden birine atfedilebilir: Bizi bir İlahi Yaratıcı'nın varlığına ikna etmesi gerekenlerden elde ettiğimiz bu argümanlardır.

1) Duyuların kanıtı. Eğer Yaratıcı bize görünürse, bizim duyularımızı var olduğuna dair ikna etmesi gerekiyorsa, bu açığa çıkma durumu beraberinde inancı da getirir. Böylece Yaratıcı'nın göründüğü kişiler, en güçlü inanca sahip kişiler olacaktır. Ancak teologların bahsettiği Tanrı, böylesine bir görünüşten yoksundur.

2) Mantık. İnsanın her şeyin bir başlangıcı olduğunu ya da ebediyetten beri var olduğunu bilmesi önerilir, ayrıca ebedî olmayanın bir amacı olduğunu da bilir. Bu akıl yürütme evrene uygulandığında, evrenin de yaratıldığını ispat etmek gerekir: Bu durum açıkça kanıtlanana kadar, evrenin tüm sonsuzluğa dayandığını varsaymak makul bir durumdur. Bir yaratıcının varlığının çıkarımını yapmadan önce tasarımı ispatlamalıyız. Nedensellik oluşturabileceğimiz tek fikir, nesnelerin sabit birleşimin-

den türetilebilir ve bir nesneden çıkardığımız sonucu diğerine uygulayabiliriz. İki önermenin birbirlerine zıt olduğu bir durumda akıl, anlaşılması daha kolay olana inanma eğilimi gösterir. – Evrenin ebediyetten beri var olduğunu varsaymak, akıl sınırlarını aşan yaratıcı bir varlık düşünmekten daha kolaydır: Akıl bir önermenin ağırlığı altında ezilirken, bu ağırlığı daha da dayanılmaz bir hâle getirmek durumu nasıl düzeltebilir?

Bir İnsanın kendi varoluşuna dair bilgisi üzerine kurulu bir argüman daha vardır. Bir insan sadece şu an var olduğunu değil aynı zamanda bir zamanlar var olmadığını da bilir, dolayısıyla varlığının da bir amacı olmalıdır. Ama nedenselliğe dayanan önermelerimiz tek başına nesnelerin sürekli birleşiminden ve yapılan çıkarımlardan türetilebilir ve mantıklı bir şekilde deneysel bir gözlem yaptığımızda, sadece yeterli ölçüde etkisi olan etkilerden doğru çıkarımlarda bulunabiliriz. Fakat kesinlikle bazı araçların etkilediği yaratıcı bir güç var: bunun hangi araçlarda var olduğunu kanıtlayamıyoruz "ve aksini de kanıtlama yeteneğine sahip değiliz: yaratıcı gücün anlaşılmaz olduğunu itiraf ediyoruz; ancak bu gücün sonsuz, her şeyi bilen, her şeyi yapabilen bir kişi tarafından yaratıldığını varsayarsak, bu durumun sebebi çok daha içinden çıkılmaz, belirsiz bir hâl alır.

3) Delil. Sahip olduğumuz delillerin akla aykırı olmaması gerekir. Yaratıcı'nın, varlığının insanların duyularını ikna ettiğinin kanıtı, ancak bizim tarafımızdan kabul edilebilir ancak aklımız bu durumu mantıklı bir olgu olarak tanımlamazsa, o zaman Yaratıcı'nın varlığına tanıklık et-

tiğini söyleyen insanlar kandırılmış olmalıdır. Mantığımız, yalnızca mucizelerin görgü tanığı olduklarını değil aynı zamanda Tanrı'nın mantıksız olduğunu ilan eden insanların da ifadesini asla kabul edemez çünkü Tanrı inanılması gerektiğini emrederek inanlar için en yüce ödülleri vadederken, inançsızlar için ise en acımasız, en vahşi cezaları hazırlamıştır. Ancak sadece bilinçli eylemlerimizi kontrol edebiliriz, inanmak ise iradeden bağımsız bir eylemdir. Zihin her zaman pasif ya da istemsizde olsa aktiftir;bu sebeple de Tanrı'nın varlığını anlamlandırmaya yetecek kadar delile sahip olamayız; başka bir deyişle ortada bulunan deliller Tanrı'nın varlığını ispatlamak için yeterli niteliğe sahip değildir. Önceki kısımlarda da bahsedildiği gibi Tanrı'nın varlığı mantık ile kanıtlanamaz. Ancak ve ancak, duyularıyla Tanrı'nın varlığının ispatlandığını düşünenler O'na inanabilir.

Bu nedenle, bu üç temel kaynaktan hiçbir kanıt elde edemeyen aklın, yaratıcı bir Tanrı'nın varlığına inanamayacağı açıktır: Aynı zamanda, inanç aklın bir tutkusu olduğu için, hiçbir derecede suçluluk nitelendirmesinin inanmamaya bağlı olmadığı da açıktır. Bu durumdaki tek suçlu kişiler, belirli tartışmalardan sonra akıllarındaki mantıksız önermeleri çıkarmayı ihmal eden kişilerdir. Belirli bir düşünme kapasitesine sahip her zihin, bir Tanrı'nın varlığına dair herhangi bir kanıt olmadığını kabul etmelidir.

Tanrı bir hipotezdir ve bu nedenle de ona inanmak için kanıtlara ihtiyaç duyulmaktadır. Onus probandi,[1]

1 Kanıtlama yükümlülüğü.

teistlerin omuzlarındadır. Sir Isaac Newton'ın dediği gibi: Hypotheses non fingo, quicquid enim ex phaenomenis non deducitur hypothesis, vocanda est, et hypothesis vel metaphysicae, vel physicae, vel qualitatum occultarum, seu mechanicae, in philosophia locum non habent.[2] Yaratıcı bir Tanrı'nın varlığının tüm kanıtları bu kural çerçevesinde değerlendirilmelidir. Çeşitli güçlere sahip çeşitli "şey"ler görüyoruz: bunların sadece etkilerini biliyoruz; özleri ve nedenleri hakkında ise karanlık bir cehaletin içindeyiz. Newton bunlara "şey"lerin fenomeni der fakat felsefenin gururu, sebeplerine ilişkin bilgisizliğini kabul etmek istemiyor. Tanrı olarak adlandırdığımız ve alçak gönüllülükle tüm olumsuz ve çelişkili niteliklerle donattığımız, bize bir çıkış yolu sunduğunu düşündüğümüz düşünce, bir fenomenin sahip olabileceği bütün olumsuz yönleri içinde barındırır. "Şey"lerin özleri ve nedenleri hakkındaki cehaletimiz yüzünden bu hipotezden genel bir isim elde ederiz. Tanrı denen varlığı temel alan hipotez, Newton'ın bahsettiği hiçbir özelliği barındırmaz. Tanrı temelli felsefi düşünce, filozofların cehaletini gizlemek için ortaya bir perde çeker. Bu perde ise antropomorfizm[3] ile dokunur. Sofistlerin söylemleri de bundan farklı değildir. Peripa-

2 Yeni bir hipotez ortaya atmıyorum. Fenomenlere dayanan hiçbir şey hipotez olamaz. Fiziksel ya da metafiziksel olması fark etmez, bilinmezciliğe dayanan görüşlerin felsefede yeri yoktur.

3 İnsan dışındaki bir varlığa insani özelliklerin yüklenmesi, insanbiçimcilik.

tetik[4] ekolünden Boyle'a[5] ve Herschel'in[6] nebulalarına kadar bu söylemleri görmek mümkündür. Tanrı sonsuz, ebedî ve anlaşılmaz olarak betimlenir; yani bütün cahil düşünce sistemlerine uyacak biçimde ortaya çıkar. Tanrı'nın sadık kulları bile, onun hakkında herhangi bir fikir oluşturmanın imkânsız olduğunu kabul eder: Fransız şairle birlikte haykırırlar:

Pour dire ce qu'il est, il faut etre lui-meme.[7]

Lord Bacon,[8] ateizmi insan aklına, felsefeye, doğal dindarlığa, yasalara, itibara ve insanı erdeme götürmek için hizmet eden bir araç olarak görüyor ama batıl inançlar bütün bunları yok ederek kendini insanların üzerine çöken bir tiranın kılığına sokuyor: dolayısıyla ateizm hükûmeti hiçbir zaman rahatsız eden bir unsur olmuyor, hatta insanın bu evreni daha net görmesini sağlıyor çünkü mevcut yaşamın sınırlarının ötesinde bir şey görmüyor. (Francis Bacon *Ahlak Üzerine Denemeler*)

İnsanın ilk teolojik düşünceleri, onun doğanın elementlerinden, doğanın kaba ve maddi nesnelerinden korkmasına sebep oldu; daha sonra ise insanlar, elementleri kontrol edebilenlere, kahramanlara veya üstün

4 Peripatetik Ekol: Antik Yunan'da Artistoteles tarafından kurulan, adı Yunanca, "yürüyen" "gezgin" anlamındaki peripatikos kelimesinden gelen felsefe ekolü.
5 Robert Boyle: İrlandalı doğa filozofu, kimyager, fizikçi, kâşif
6 William Herschel: Almanya doğumlu İngiliz astronom, teleskop üreticisi, besteci
7 Ne olduğunu bilmek için, o olmak gerekir.
8 Francis Bacon.

niteliklere sahip kişilere biat etmeye başladılar. Daha sonra o zamanki dar düşünce kalıplarıyla, doğayı ve doğanın tüm etkenlerini harekete geçiren, tüm doğayı tek bir etmene, ruha ya da evrensel bir ruha [bk. geist] indirgeyerek işleri basitleştirmeye çalıştı. Sonuç olarak, bir sebepten başka bir sebebe koşarken, ölümlü insanların hayatı hiçbir şeyi gerçekten göremeden sonlandı ve Tanrı'yı bu karanlığın içine yerleştirdi. Bu karanlık uçurumun içinde, huzursuz hayal gücünün sahip olduğu eksik doğa bilgisi, her zaman çok sevdiği bu hayaletleri kovalayana kadar onu etkilemeye devam edecek olan kimeraları[9] üretmeye başladı.

İlahiyat hakkındaki fikirlerimizi açıklamak istiyorsak "Tanrı" kelimesinin insanın, tanık olduğu etkilerin en uzak, en gizli ve en bilinmeyeni betimleyebilmek için ortaya çıktığını kabul etmeliyiz. İnsan, "Tanrı" kelimesini yalnızca doğal ve bilinen nedenlerin oynadığı oyunu anlamlandıramadığında kullanmaya başladı; zihni artık bu nedenlerin sebep olduğu zincirleri takip edemediğinde, zorluklar karşısında en nihai açıklamayı, tüm nedenlerin ötesinde olanı, yani Tanrı düşüncesini ortaya koyup anlam arayışını sonlandırdı. Böylece, ancak tembelliğinin veya bilgi sınırlarının kendisine çizdiği sınırları zorlamadan bilinmeyen bir nedene belirsiz bir isim vererek düşünce sınırlarını genişletmeyi reddetti. Eğer Tanrı'nın bazı fenomenlerin nedeni olduğundan bahsediyorsak; bu durum, böylesine fenomenleri doğada bildiğimiz güçler ve etkenler yoluyla açıklayabi-

9 Kimera: Yunan mitolojisinde tek bir vücutta çeşitli canlıların kimi uzuvlarına sahip, ağzından ateş püskürten yaratık.

lecek bilgiye sahip olamadığımız içindir. Bu nedenle, çoğunluğu cehalet içinde yaşayan insanlık, sadece onları şaşırtan sıra dışı olayların değil en basit şekilde açıklanabilecek durumların bile sebebi olarak kutsal bir yaratıcıyı görür. Kısacası, insan her zaman bilinmeyen sebeplere, cehaletinin onu çözmekten alıkoymasına şaşırtan etkilere saygı duymuştur. İnsan, doğanın kalıntıları üzerine kendi yarattığı kutsal bir ilahın heykelini dikmiştir.

Eğer doğaya karşı duyulan cehalet tanrıların doğumuna yol açıyorsa doğa bilgisi de bu tanrıları ortadan kaldırır. İnsanın kendisine öğrettiği bilgiler oranında, gücü ve kaynakları da doğru orantılı bir şekilde artar; bilim, sanat, endüstri, insanın gelişmesine yardım eder; edinilen tecrübeler, eskiden insanlara anlaşılmaz gelen ve onları korkutan durumları anlaşılır kılarak korkuyu ortadan kaldırır. Kısacası insanların zihni aydınlandıkça, korkuları da aynı oranla silinir. Eğitimli insan, batıl inançlardan arınır.

Bütün halkların pederlerinin ve rahiplerinin tanrıya tapmalarının sebebi yalnızca önceden duydukları şeyler, yani nesilden nesle aktarılan hikâyelerdir: Yetki, güven ve teslimiyet; inanç ve delillerin yerine geçer: Ancak neden pederler diz çökerler? Çünkü ilkel zamanlarda, yasaları koyanlar ve onlara rehberlik edenler, diz çökmeyi onun bir görevi hâline getirdi. "Tapmak ve inanmak," dediler. "Tanrıları anlayamazsınız ancak derin bilgeliğimize güvenebilirsiniz; O Kutsal Kişi hakkında sizden daha fazla şey biliyoruz." Peki, ne-

den buna inanayım? Çünkü Tanrı böyle buyurdu çünkü eğer inanmamak için direnirsen Tanrı seni cezalandıracak. Ama bu Tanrı'nın da sorgulanması gerekmez mi? Ancak insan her zaman bu kısır döngü içinde yaşadı; tembel aklı yüzünden başkalarının verdiği kararları kabul etmek onun için her zaman daha kolaydı. Tüm dinî uluslar otorite üzerine kurulur; dünyadaki bütün dinler sorgulamayı ve eleştirmeyi yasaklar; otoritenin istediği şey insanın Tanrı'ya inanmasıdır; bu Tanrı'nın kendisi, yalnızca Tanrı'yı bildiğini ve onun adına yeryüzünde söz sahibi olduğunu iddia eden birkaç erkeğin yetkisi üzerine kuruludur. İnsan tarafından ortaya çıkan Tanrı düşüncesi, elbette insanlar arasında yayılması için elbette başka insanlara ihtiyacı vardır.

Öyleyse papazların, inançlıların, metafizikçilerin, insanlık için bu kadar gerekli olduğundan bahsedilen Tanrı'nın varlığı hakkında bu kadar iddialı olmaktan sakınmaları gerekmiyor mu? Fakat dünyadaki farklı inanca sahip bunca insan ve düşünürlerin teolojik görüşleri arasında bir uyum bulunabilir mi? Peki, meslekleri aynı Tanrı'ya tapmak olan insanların görüşleri aynı mıdır? Meslektaşlarının Tanrı'nın varlığına ilişkin öne sürdükleri kanıtlardan memnunlar mı? Doğa konusunda, Tanrı'nın davranışları ve sahte kehanetler konusunda bir görüş birliğine sahipler mi? Dünyada tanrı biliminin mükemmel olduğu tek bir ülke var mı? Bu tanrı bilimi herhangi bir yerde, insanlık biliminin, en bereketli el zanaatlarında, en alçakgönüllü esnaflarda bile tanık olduğumuz tutarlılığı ve sergileyebilir mi? Maneviyatı,

yaratılışı, kaderi ve lütfu çağrıştıran bu sözler; teolojinin her yeri dolduran gizli ayrıntıları ile bir çatışma hâlindedir. Ancak ne var ki, yüzyıllardır birçok şey başarabilmiş mucitlerin elinden çıkan bu ustaca icatlar, ne yazıktır ki, işleri çok daha karışık bir hâle soktu ve insan için en gerekli olan şey, bilim, en ufak bir sabitlik bile kazanamadı. Binlerce yıl boyunca tembel hayalperestler, Kutsallık üzerine düşünmek için, onun gizli amaçlarını bilebilmek için, bu gizemi çözerek doğru bir hipoteze sahip olmak için birbirleri ardına çalıştılar. En ufak başarıları bile teolojinin kibrinden hiçbir şey eksiltmedi: biri her zaman tanrı adına konuşur: başka biri tanrı için başkalarının kafasını keser. Ve bu yüce varlık hâlâ en gizli ve en çok tartışılan şey olmaya devam ediyor.

Eğer insan kendini materyal dünya ve merak ettiği şeylerle sınırlarsa; ilahiyatı öğrenmek için harcadığı zamanın yarısını gerçek bilimlere, kanunlara, ahlaka, öğrenimine harcasa çok daha mutlu olurdu. İnsanlar işsiz rehberlerinin kendi aralarında başlattığı bu baş döndürücü ve gereksiz kavgadan uzak durarak bu mantıksız konuları bir kenara bıraksa çok daha bilge ve talihli olurdu. Ama anlamadığı şeye önem vermek cehaletin özüdür. İnsanın kibri, daha zorluklarla karşılaşmadan önce sertleşecek şekilde gelişmiştir. Bir nesne gözlerimizden ne kadar çok gizlenirse, onu yakalamak için o kadar fazla çaba harcarız çünkü o bu giz gururumuzu dürter ve bizi meraklandırır. Aslında, Tanrı uğruna savaşan herkes, yalnızca, toplumun en kötü örgütlenmesi

tarafından üretilen tutkularından olan, insanı en büyük saçmalıklara ve kötülüklere iten kendi kibri için savaşır.

Bir an için, teolojinin kısmi ve despotik kararnamelerini insanlığın kaderini belirleyen, kaprisli bir Tanrı'nın verdiği rahatsız edici bir fikir olarak değerlendirsek, gözlerimizi yalnızca bu Tanrı'nın önünde titreyen bütün insanların iddia ettiği iyiliğe odaklasak, O'na, yalnızca kendi ihtişamı için çalışmış olmasının, zeki varlıkların ona olan ibadetlerini yerine getirmesine izin versek, onun yarattığı bu şeylerde sürekli insanlık için iyi olan şeyleri arasak bile; bu görüşleri ve bu eğilimleri; insanlığın çoğunun biat ettiği, bu kadar yüce ve bu kadar görkemli olan Tanrı kavramı içinde kendini sürekli yeniden yaratan cehaletle nasıl bağdaştırabilirim? Eğer Tanrı bilinmek, değer verilmek, müteşekkir kılınmak istiyorsa, neden sevilmek ve hayran olunmak istediği tüm bu zeki varlıklara kendini olumlu özellikler altında göstermiyor? Neden kendi sesini, göründüğü sinir bozucu mahluklar aracılığıyla ifade etmektense tüm dünyaya kendisi duyurmuyor? Her şeye gücü yeten, yazarlarının kendi aralarında bile sadece çok az noktada anlaşabildiği, bu saçma metamorfozlardan, bu iddia edilen enkarnasyonlardan, insana çok daha rahat gösterebileceği, daha inandırıcı araçları kullanmamalı mı? Dünyanın farklı insanları tarafından biat edilen pek çok yöneticinin dinî misyonunu kanıtlamak için icat edilen bu kadar çok mucizenin yerine, bu ruhların efendisi, insan aklını başka şeylere inandıramaz mıydı? Böylesine yüce ve insanların ona inanmasını isteyen bir Tanrı; Güneş'i semaya kaldır-

mak, yıldızları gök kubeye düzensiz bir şekilde yayarak takımyıldızları oluşturmaktansa ilahi isteklerini, bütün insanlığın aynı şekilde anlayabileceği bir şekilde belirtmez miydi? Öyle olsaydı, hiç kimse Tanrı'nın varlığından, isteklerinden ve niyetinden şüphe edemezdi. Bu kadar korkunç bir Tanrı'nın gözünde hiç kimse onun emirlerine karşı çıkma cesaretine sahip olamazdı, hiçbir ölümlü Tanrı'nın gazabını yaşama riskini göze alamazdı: Ve en önemlisi de hiçbir insan, Tanrı'yı kendi adına empoze etme ya da Tanrı'nın isteklerini kendi beğenisine göre yorumlama cesaretini gösteremezdi.

Aslında, bu teolojik Tanrı'nın varlığını ve kendisine yükledikleri uyumsuz niteliklerin gerçekliğini kabul etsek bile, yine de hiçbir birey veya tarikat Tanrı adına söz sahibi olamazdı. Teoloji gerçekten de Danaides'in[10] eleği gibidir. Tanrı'ya atfedilen çelişkili nitelikler ve onun hakkındaki tehlikeli iddialar, Tanrı'nın kendisinin gözden düşmesine neden olmuştur. Eğer Tanrı mutlak iyi bir yaratıcıysa neden ondan korkmalıyız? Eğer bilgeliği sınırsızsa neden geleceğimizle ilgili kaygılanalım? Eğer her şeyi biliyorsa neden onu ihtiyaçlarımız konusunda bilgilendirip ve dualarımızla yoralım? Eğer o her yerdeyse neden ibadethaneler ve tapınaklar dikiyoruz? Eğer gerçekten adil bir tanrıysa neden zayıf olarak yarattığı insanları cezalandırmasından korkalım? Eğer lütfu son-

10 Danaides: Yunan mitolojisinde Libya Kralı olan Danaus'un elli kızına verilen isim. Yunan mitolojisine göre Danaus'un elli kızından biri hariç hepsi, kocalarını düğün gecesinde öldürürler ve sonsuza kadar delikli bir testide veya elekte su taşımaya mahkûm edilirler.

suzsa insanları cezalandırmasının sebebi ne olabilir? Eğer gücü sonsuzsa ona nasıl karşı çıkabilir, nasıl direnebiliriz ki? Eğer mantıklıysa kör olarak yarattıklarına ve mantıksız olma özgürlüğünü vererek yarattığı insanlara nasıl kızabilir? Eğer değiştirilemezse neden kararlarını değiştirmek için uğraşalım? Eğer aklımız onu anlamaya yetmiyorsa zihinlerimizi neden onun düşüncesiyle dolduralım? EĞER ÇOKTAN KONUŞMUŞSA EVREN NEDEN İKNA OLMADI? Eğer Tanrı bilgisi en gerekli şeyse neden açık ve anlaşılır değil? — Systame de la Nature. London, 1781.

Bilge ve yardımsever Pliny[11] kendini açıkça bir ateist olarak tanımlar. Quapropter effigiem Del formamque quaerere imbecillitatis humanae reor. Quisquis est Deus (si modo est alius) et quacunque in parte, totus est gensus, totus est visus, totus auditus, totus animae, totus animi, totus sul. Imperfectae vero in homine naturae praecipua solatia, ne deum quidem omnia. Namque nec sibi protest mortem consciscere, si velit, quod homini dedit optimum in tantis vitae poenis; nee mortales aeternitate donare, aut revocare defunctos; nec facere ut qui vixit non vixerit, qui honores gessit non gesserit, nullumque habere In praeteritum ius praeterquam oblivionts, atque (ut. facetis quoque argumentis societas haec cum, deo compuletur) ut bis dena viginti non sint, et multa similiter efficere non posse. Per quaedeclaratur haud dubie naturae potentiam

11 Gaius Plinius Secundus.

id quoque ease quod Deum vocamus. – Plin. Nat. Hist. cap. de Deo.[12]

Aynı zamanda Newton'ın fikirlerini savunan kişi de bir ateisttir. Bakınız Sir W. Drummond,[13] Academical Questions, bölüm III'te, ateizmin, yerçekimi sisteminde varsayımsal hatalara yol açtığını savunuyor. Ancak her ne kadar avam tabakanın şekillendirdiği bir düşünce bile olsa, elbette, ispat edilemeyen bir hipotezden ziyade gerçek kesitlerden bir çıkarımda bulunmak felsefenin iyi niyetine daha uygundur. Bu yazar, ateizmin sözde suçluluğuna ve saçmalığına dair araştırma yapmak yerine ateizmin yanlışlığını kanıtlayabilseydi, bu davranışı şüphecilerin alçakgönüllülüğüne ve filozofun hoşgörüsüne daha uygun olurdu.

Omnia enim per Dei potentiam facta aunt: imo quia naturae potentia nulla est nisi ipsa Dei potentia. Certum est nos eatenus Dei potentiam non intelligere, quatenus causas naturales ignoramus; adeoque stulte ad eandem Dei potentism recurritur, quando rei alicuius causam naturalem, sive est, ipsam Dei potentiam ignoramusd — Spinoza, Tract. Theologico-Pol. chap 1. P. 14.[14]

12 (Lat.) Bu nedenle Tanrı'nın şeklini keşfetmeye ve onu bulmaya çalışmayı insanın zayıflığının bir işareti olarak görüyorum. Tanrı her kimse –şayet varsa– ve nerede olursa olsun, duyu, görme, duyma, ruh, akıl, kendinden tamamen yoksundur... *(Latice çeviriler birebir çeviri değildir. Yaklaşık anlamıdır.)*

13 William Drummond of Logiealmond

14 (Lat.) Çünkü her şey, Tanrı'nın gücü ile var olur. Tanrı'nın doğasından daha büyük bir güç yoktur...

Yaşam Üzerine

Hangi adı verirsek verelim, yaşam ve dünya muazzam bir şeydir. **Aşinalığın sisi, varlığımızın harikalığını görememezimize neden olur**. Bazı geçici değişikliklere hayran kalsak da kendisi tam anlamıyla büyük bir mucizedir. **Yükselen imparatorluklar, yıkılan hanedanlar, birbirinden farklı inançlar, dinî** ve politik sistemlerin doğuşu ve yok oluşu; bütün bunlar yaşam denilen şeyin yanında nedir ki? **İçinde bulunduğumuz dünyanın devri daimî** ve bu dünyadaki elementlerin hareketleri, yaşamla karşılaştırıldığında nasıl bir öneme sahip ki? **Güneşlerin, yıldız sistemlerinin ve tıpkı bizim de için de bulunduğumuz Dünya gibi olan başka gezegenlerin, yaşam karşısında bir önemi olabilir mi?** Yaşam denen bu büyük mucizeye, sadece bir mucize olduğu için hayran kalmayız. Aynı zamanda, bir zamanlar o kadar kesin ve anlaşılmaz olanın aşinalığı sayesinde, aksi takdirde nesnesi olanın işlevlerini sönümleyecek ve bastıracak bir şaşkınlığa karşı korunmuş olmamızdır.

Eğer herhangi bir sanatçı var olmadığı **hâlde Güneş sistemini, yıldızları, gezegenleri yaratmak bir yana sadece hayal ederek resmetmeyi başarabilmiş olsaydı, bu mucizevi manzara ve astronomi bilgeliğine hayran kalırdık.** Ya da bu dünyanın, dağların, denizlerin ve nehirlerin manzaralarını; çimler, çiçekler ve ağaçların yapraklarının formlarını ve çeşitliliğini; batan ve doğan güneşin yarattığı renkleri ve atmosferin, bulanık veya dingin tonlarını hayal edebilen bir insan olsaydı, böyle biri karşısında nutkumuz tutulurdu ve tek diyebileceğimiz "Non merita nome di creatore, se non Iddio ed il Poeta."[15-16] olurdu. Fakat böyle şeylere nasıl bir merakla bakıldıkları ve onlardan duyulan zevkler, sıradan ve sıra dışı bir insanın ayırt edici işareti olarak kabul edilir. İnsanların çoğunluğu bunları umursamaz. İşte yaşam, bütün bunları içinde barındırır.

Yaşam nedir? **Düşünceler ve duygular, irademizden bağımsız bir şekilde ortaya çıkar ve onları kelimelere dökerek ifade ederiz.** Doğarız, ancak doğduğumuzu hatırlamayız ve bebeklik dönemimizi ise kesitler hâlinde hatırlarız; yaşamaya devam ettikçe, yaşama dair olan anlayışımızı kaybederiz. Kelimelerin varlığımızın gizemine nüfuz edebileceğini düşünmek ne kadar da boşuna! Eğer doğru kullanılırlarsa cehaletimizi kendimize kanıtlayabilirler. Sonuçta biz neyiz ki? Nereden geldik? Ve nereye gidiyoruz? Doğum bir başlangıç, ölüm ise bir son mu? Doğum ve ölüm nedir?

15 (İta.) Bunu yaratan kişiye, ancak Tanrı ya da Şair denilebilir.

16 Spinoza'nın bahsettiği Tanrı'nın, diğer teistik inançlardan daha farklı olduğunu belirtmek gerekir. (ç.n.)

İnsan mantığının yaşama dair en saf soyutlamaları, endişe verici olsa da, gerçekte, tekrarlanan kombinasyonlarının sıradanlaşması **yüzünden zihnimizin içimizde sönerek kaybolur. Tıpkı bir perde gibi koparılır.** İtiraf ediyorum ki her şeyin algılandığı gibi olduğunu söyleyen filozofların düşüncelerini reddetmeyen biriyim.

Bu, tüm inançlarımızın mücadele ettiği bir karardır ve bu kararı, dışsal nesnelerin oluşturduğu katı evreninin "rüyaları oluşturan maddeden" oluştuğuna ikna olmadan önce vermemiz gerekir. Toplumsal zihin ve madde felsefesinin inanılmaz saçmalıkları, ahlaki açıdan zararlı sonuçları ve şeylerin kaynağına yönelik katı dogmatik yaklaşımı beni genç yaşta materyalizme yönlendirmiştir. Bu materyalizm, genç ve yüzeysel zihinler için baştan çıkarıcı bir sistemdir. Müritlerinin konuşmasını sağlar ve onları düşünmekten alıkoyar. Fakat materyalizmin bakış açısından hoşnut değildim. İnsan son derece arzu hissiyle dolu bir canlıdır; "hem önceye hem sonraya bakar" "düşünceleri sonsuzluk içinde süzülür" fanilik ve çürümeyle asla uzlaşamaz: Yok oluşunu hayal edemez; hem geçmişte hem de gelecekte yaşar; şimdi ne olduğu değil önceden olduğu ve gelecekte olacağı şeydir. Gerçek ve nihai hedefi ne olursa, içinde hiçliğe ve yokluğa düşman olan bir ruh taşır. **Tüm yaşamın ve varoluşun karakteri bu şekildedir.** Herkes hem dairenin merkezi hem de çevresidir; her şeyin en sonunda yönlendirildiği nokta ve her şeyin içinde bulunduğu sınır çizgisi aynıdır. **Tıpkı materyalizm ve**

toplumsal zihin ve madde felsefesi gibi düşünceler, sadece zihinsel sistemle tutarlılık gösterir.

Sorgulayıcı zihinlere seslenen, anlaşılması güç konulara değinen bir yazarın, **önceden de değindiği görüşleri tekrar tekrar özetlemesi saçma bir durumdur.** Belki de zihinsel sistemin en net ve en güçlü ifadesi Sir William Drummond'un *Academical Questions* adlı eserinde bulunabilir. Böyle bir açıklamadan sonra, konuyu tekrar farklı bir şekilde anlatmak, sadece enerji ve form kaybına neden olur. Noktası noktasına ve kelimesi kelimesine incelendiğinde, en seçici akıllar, kaçınılmaz olarak orada ifade edilen nihai sonucu kaçırır ve anlatılmak istenen düşünce dizisinin farkına varamazlar.

Bunu kabulün ardından ne gelir? Yeni bir gerçeklik sağlamaz, gizli doğamızın eylemlerine de kendisine de dair bir bilgi kazandırmaz: Yeni bir şeyler inşa etme konusunda olabildiğince sabırsız olan felsefe, henüz çağların öncüsü olarak çok fazla iş bıraktı. Felsefe, objeye biraz daha yaklaşır, hatayı ve hatanın kökünü kazır. Arkasında, politik ve etik konularda reformcuların sahip olduğu sorumlulukları boş bırakır. Akıl, hareket edebileceği bir özgürlüğe indirgenerek sözcükleri ve işaretleri kötüye kullanabilir. **İşaretlerden bahsederken tanımın hem genel hem de özel anlamından bahsediyorum.** Bu ikinci anlamda neredeyse bütün objeler, sadece kendileri için değil diğer objeler için de bir düşünceler zincirine yol açacak önermeleri temsil eden işaretlerdir. **Bütün hayatımız boyunca bu yanlış öğretilmiştir.**

Çocukluğumuzdaki hislerimizi hatırlayalım. Dünyaya ve kendimize yönelik ne kadar da belirgin ve yoğun bir anlayışımız vardı! Sosyal hayatın koşullarının birçoğu o zamanlar bizim için çok da önemli değildi. Ama karşılaştırmayı istediğim önemli nokta burası değil. **Gördüğümüz ve hissettiğimiz şeyleri kendimizden ayırt etmek henüz böylesine bir alışkanlık** hâline gelmemişti. Her şey olduğu gibi, tek bir küme hâlinde görünüyordu. Böyle bakıldığında her zaman çocuk kalan insanlar vardır. **Düşlere dalıp giderler, sanki kendi doğaları etraflarını saran evrene nüfuz ediyormuş veya varlıkları evreni kendi benliklerine katıyormuş gibi hissederler.** Hiçbir ayrımı fark etmezler. Ve bunlar, son derece yoğun ve canlı bir kavrayış becerisini sağlayan durumlardır. İnsanlar büyüdükçe bu güç genellikle çürüyerek kaybolur, insanlar mekanik ve her şeyi alışkanlık edinmiş bireylere dönüşür. Dolayısıyla, duygular ve akıl yürütme, çok sayıda karmaşık düşüncenin ve sürekli tekrarlanan bir dizi etkinin birleşiminden ortaya çıkan sonuçlardır. Zihinsel felsefenin en saf hâlde ifade ettiği yaşam görüşü, birliktir. Algılanamayan bir şey var olamaz. Fikirlerin ve dışsal nesnelerin isimleriyle ayırt edilen iki düşünce sınıfı arasındaki fark son derece önemsizdir. Aynı akıl yürütme biçimini sürdürürken tıpkı kendi doğasını sorgulayan zihinlerin varlığı da aynı şekilde bir sanrı olarak bulunur. Ben, sen, onlar gibi kelimeler, belirtilen herhangi düşünce topluluğu arasında var olan gerçek bir farkın işareti değildir; sadece bir zihnin değişimlerini göstermek için kullanılan işaretlerdir.

Bu kuramı, şu anda yazan ve düşünen insanın, yani benim, tek bir akıl olduğu varsayımı benimsenmesin. Ben sadece bunun bir parçasıyım. Ben ve sen sözcükleri, sadece belirli düzenlemeleri sağlaması amacıyla oluşturulmuş gramatik aygıtlardır ve genellikle onlara yüklenen yoğun ve ayrıcalıklı anlamdan tamamen yoksun durumdadırlar. Zihinsel felsefenin ortaya koyduğu anlayışı çok ince bir şekilde ifade etmek için gerekli terimleri bulmak çok zordur. Kelimelerin bizi terk ettiği o uçurumun kenarındayız ve hakkında hiçbir şey bilmediğimiz o karanlığa baktığımız zaman başımızın dönmesi hiç de şaşırtıcı değil!

Hangi sistem içinde değerlendirilirse değerlendirilsin, şeyler arasındaki ilişki değişmeden kalır. Öncelikle, herhangi bir düşünce nesnesini, yani, başka herhangi bir düşüncenin kullanıldığı herhangi bir düşünceyi, aradaki ayrımı göz **önünde bulundurarak değerlendirmek gerekir. Bu düşünceler arasındaki ilişkiler değişmeden kalır, tıpkı bilgimizi oluşturan ögeler gibi.**

Yaşamın amacı nedir? Yani yaşam nasıl oluştu ya da başka hangi etkiler yaşamı şekillendirdi veya şekillendiriyor? Tarihteki bütün nesiller, bu konuya cevap üretebilmek için sürekli kendilerini yordular ve ortaya çıkan sonuç ise şuydu... Din. Ancak, **çok bellidir ki**, toplumsal felsefenin de önerdiğinin aksine, zihin her şeyin temeli olamaz. Akıl hakkında elde ettiğimiz verilere dayanarak konuşacak olursak, –kaldı ki bu verilerin ötesinde bir şey tartışmamız beklenemez bile!– akıl ya-

ratma gücüne sahip değildir, sadece algılayabilir. Yaşamın amacının da bu olduğu söylenir. Fakat amaç, iki düşüncenin birbiriyle ilişkili olduğu zamanlarda, insan aklının belirli bir durumunu ifade eden bir sözcüktür. **Eğer birileri toplumsal felsefenin bu büyük soruyu nasıl da başarısızca ele aldığını bilmek isterse** sadece akıllarında şekillenen düşünceleri tarafsız bir şekilde incelemeleri yeterlidir. Aklın amacının, aynı zamanda varoluşun amacının da, akla benzemesi son derece imkânsızdır.

Yaşamdan Sonraki Evre

Bütün toplum ve uygarlıklarda, çoğunluk her zaman ölümden (yani duyusal ve zihinsel algı sürecinin tamamen son bulmasından) sonra da bir yaşam olduğuna dair bir inanç beslemiştir. İnsanlık, bazı filozofların öne sürdüğü varoluş biçimlerinden, yani bir yaşam mekanizmasının bileşenlerine ayrılacağı ve en küçük parçalarına kadar çözüneceği fikrinden de hiç mutlu değildir. İnsanlar nesnelerden farklı olarak ruhun ve maddenin çeşitli biçimleri altında sınıflandırdıkları duyuların ve düşüncenin, kendi doğası gereği, bölünmeye ve çürümeye daha az duyarlı olduğu fikrini benimsediler. Onlara göre insanları canlandıran unsurlar, bedenleri çürüse de varlığını korumayı başarabilirdi. Bazı filozoflar ise –ki fizik alanında birçok muazzam buluşu bu kişilere borçluyuzdur– , belirli bir zekâya sahip canlı varlığın, nesnelerinin parçacıkları arasındaki belirli kombinasyonların yalnızca bir sonucu olduğunu iddia ediyor. Aralarında ölümden sonra da yaşayacağımıza inananlar ise tüm maddi bileşimlerdeki doğal yapıyı ortadan kaldıracak ve diğer biçimlere nüfuz etme eğiliminde olan doğaüstü bir gücün varlığını üstelerler.

Şimdiyse bu iki görüşün de temelinde yatan mantığı inceleyelim ve böylesine önemli bir konu hakkında ne düşünmemiz gerektiğini keşfetmeye çalışalım. Birbiriyle çelişen bu inançları oluşturan fikir ve duyguları analiz edelim ve kelimelerle düşünceler arasındaki ayrımı ortaya koyalım. Konuyu deneyim ve gerçeğin karşısında teste tabi tutalım ve kendimize, doğayı bütünüyle göz önünde bulundurarak ölümden sonra yaşayacağımızı ya da yaşamayacağımızı kesin bir şekilde öne sürebilmemizi sağlayabilen ne tür bir düşünce elde ettiğimizi soralım.

Bu konunun incelenmesi, insanların ortak görüşünde kendisine uygun olan tüm önemsiz düşüncelerin ortadan kaldırılmasını gerektirir. Bir Tanrı'nın varlığı ve gelecekteki bir ödüllendirme ve cezalandırma durumu, bu konunun tamamen dışındadır. Dünyanın bir İlahi Güç tarafından yönetildiği kanıtlansa bile, bu durumdan yaşamdan sonraki evreye dair herhangi bir çıkarım yapılamaz. Kutsal bir Yaratıcı'nın nitelikleri arasında iyiliğin ve adaletin de sayılması gerektiği için, yaşam boyunca acı çeken erdemli bir insanın ve cezalandırılmayı hak etmeyen her hassas varlığın sonsuza dek mutluluk içinde yaşayacağı öne sürüldü. Ancak, geliştirmeye ve açıklanmaya olanaksız olduğu kadar sıkıcı da olan bu görüş, hiç kimseyi tatmin etmiyor ve çözmeye çalıştığımız düğümü kesiyor. Dahası, evrenin ilerleyişini düzenleyen gizemli bir gücün, akıllı ve de duyarlı olduğu kanıtlanmış olsa bile, yaratma gücünün sadece bedende hayatta kaldığını, yaratılan bedenin ve zihnin

doğaüstü etkilerden bağımsız olarak doğa yasaları ile işlediğini varsaymak bir tutarsızlık değildir. Yaşamdan sonraki evre açıkça ispatlanamazsa bunun bir cezalandırma veya ödüllendirme sistemine sahip olacağı da söylenemez.

Ölüm kelimesi söylendiğinde, kendimize benzeyen doğanın varlıklarının görünüşte olduklarından daha farklı bir hâle geldiği evreyi tanımlarız. Artık ne hareket ettiklerini görebilir ne de konuştuklarını duyabiliriz. Eğer hissediyor ve anlıyor olsalar bile, onlarla etkileşime giremeyiz. Sadece dış organlardan ibaret olduklarını biliriz ve onsuz yaşama becerisine ve deneyimine sahip olunamayan maddesel bünye, parçalanıp etrafa dağılmıştır. Beden toprağı boylamıştır ve bir süre sonra eski maddesel formunu tamamen kaybeder. İşte bu, gölgesi dünyanın parlaklığını boğan, tükenmez melankolinin tefekkürüdür. Sıradan bir gözlemci, bu manzaranın neden olduğu keyifsizlikle beyninden vurulmuşa döner. Ölümün, mezardakiler için bir son olmadığına kendini ikna etmek için beyhude bir çaba içerisindedir. Kendi kaderinin sonunu, ayaklarının altındaki cesette görür. Ondan önce yaşamış olanlar, tatlı sesi kulağına çalınanlar, tatlı elleriyle hayatına dokunmuş olanlar, yaşamına ışık tutmuş olanlar: onları bir daha asla göremeyecektir. Duyu organları yok olur ve zihinsel kabiliyetleri de kaynağıyla birlikte kaybolur. Bir ceset nasıl görüp duyabilir? Gözleri yenmiş, kalbi simsiyah ve işlevsizdir. İki öbek kokuşmuş et parçası ve toz hâline gelmiş kemikler için nasıl bir duyudan söz edilebilir? Solmuş çiçeklerin

canlı renklerinin nerede baki kaldığını veya bozuk lirlerin müziğinin nerede yankılandığını keşfedebiliyorsanız, ancak o zaman ölümden sonra bir yaşam arayabilirsiniz. Topluma yayılmış dinler sık sık kendilerine bile itiraf edemeseler de, bunlar sıradan bir gözlemcinin endişe dolu ve korkulu düşünceleridir. Doğa filozofları, ölüm olgusundan etkilenen tüm insanlarda ortak olan hislerin yanı sıra, duyu ve düşüncenin yok olduğuna da daha kesin bir gözle bakarlar. Akli yeteneklerimizin, bedensel yeteneklerimizle birlikte arttığını veya azaldığını, hatta fiziksel doğamız gereği en geçici değişikliklere bile uyum sağlayabildiğini gözlemliyorlar. Uyku, hayati ve zihinsel işlevlerimizin çoğunu askıya alır; sarhoşluk ve hastalık ise geçici veya kalıcı olarak bu işlevlerde bozulmalara neden olur. Delilik ya da aptallık, bu yeteneklerin en mükemmelini ve en hassasını bile tamamen ortadan kaldırabilir. Yaşlandıkça akıl giderek kaybolmaya başlar ve tıpkı bedenle büyüyüp geliştiği gibi, onunla birlikte güçsüzleşir ve köhneleşir. Bunlar, nihayetinde vücudun organlarının, duyu, algı ve kavrama yetilerinin maddesel yasalara tabi olduğunun ve en nihayetinde de sona erdiğinin kesin kanıtlarıdır. Düşünce dediğimiz şeyin gerçek bir varlık olmadığı, evrenin geri kalanını oluşturan parçaların ve bu parçalar değiştikten kısa bir süre sonra da sona eren son derece birbirinden farklı değişken kütlelerin belirli kısımları arasındaki bağıntıdan başka bir şey olmadığı muhtemeldir. Öyleyse renk, ses, tat ve koku denilen şeyler sadece göreceli olarak var olur. Ancak yine de düşüncenin bedenlere nüfuz ederek ona can veren çok özel bir madde olduğunu farz ede-

lim. Neden bu maddenin esasen diğer maddelerden farklı olduğunu düşünmeli ve diğer maddelerden farklı olarak fizik yasalarından muaf tutmalıyız? Gerçekten de, hem elektrik, ışık ve manyetizma gibi diğer tüm maddelerden hem de havanın ve dünyanın temelini oluşturan maddelerden pekâlâ farklıdır. Bu maddelerin her biri farklılaşma, çürüme ve biçim değiştirme özelliği gösterir. Oysaki ışıkla yeryüzü arasındaki fark, yaşam ya da düşünce ile ateş arasındaki farktan çok daha büyüktür. Bizim ilk algıladığımız biçimde, bu iki öncel arasındaki farklar incelenirken, hiçbir zaman içlerinden birinin sonsuza kadar var olacağına dair bir sav ortaya atılmamıştır. Son karşılaştırma esnasında, bu iki madde arasındaki fark neden her ikisinin de varlığı sona erme anı geldiğinde, birinin değil de diğerinin varlığının sürdürülmesi için bir sav olsun? Ateşin ışık, sıcaklık gibi kendine has özellikleri tezahür etmeden var olduğunu ya da yaşamın bilinç, anı, arzu ya da amaç gibi temel ilkeleri olmadan var olduğunu söylemek dili garip bir biçimde çarpıtarak anlaşmazlığı olumlar. Yaşamın temelinin çeşitli biçimlere bölünerek var olabileceğini söylemek, doğru ya da yanlış olduğu kanıtlanamayan şeyleri iddia etmek demektir. Eğer doğruysa insanların umut ve korkularından doğan, ölümden sonra bir yaşamın olabilme ihtimali ortadan kalkar. Bununla birlikte, zihinsel ve yaşamsal temelin bilinen tüm diğer maddelerden en belirgin ve güçlü şekilde farklılık gösterdiğini, diğer maddelerin aksine herhangi bir benzerlik göstermediklerini varsayalım. Öyleyse bu imtiyaz, hangi şekilde bir ölümsüzlüğü ortaya koyabilir? Gördüklerimiz ve bildiğimiz her

Aşk Üzerine

şey yok olur ve değişir. Yaşam ve düşünce, gerçekte her şeyden farklıdır. Ancak bu farklılık, sonrasında ne olacağına dair bir şey bilmediğimiz ölüm evresinden sonra hayatta kalıp kalmayacağımıza dair en ufak bir kanıt bile teşkil etmez ve ölümden sonraki hayatı hayal etmemizi sağlayan tek şey sadece kendi arzularımızdır.

Doğumdan önce de var olduk mu? Bunun olasılığını anlamak çok zor. Her hayvan ve bitkinin temel üreme sürecinde, maddeleri kendisiyle birlikte homojen hâle getiren bir güç mevcuttur. Yani, bazı temel madde parçacıkları arasındaki ilişkiler değişime uğrar ve yeni kombinasyonlar meydana getirirler. Bu sözcükleri kullandığımız zaman: ilke, güç, sebep, vb., gerçek bir varlık ifade etmiyoruz, sadece bu terimler altında var olan fenomen serisini sınıflandırarak ifade etmek istiyoruz. Ancak, bu ilkenin kimyager ve anatomistin gözleminden kaçan belirli bir madde olduğu varsayalım. Bu durum son derece mümkündür. Ne var ki bir fikrin olasılığını gerçeğinin kanıtı olarak göstermenin felsefeye uygun olmadığını düşünüyorum. Bu ilke, duyuların tabi olduğu organlarla birleşmeden önce görüyor, duyuyor, hissediyor mu? Sadece duyuların iletişiminden doğan düşünceleri olmadan, gerekçelendirme, hayal etme, kavrama yetilerine sahip olabilir mi? Eğer doğumdan önce var olmadıysak; eğer tabiatımızın düşünce ve yaşamın dayandığı kısımlar aynı zamanda birleştiyse; daha doğmadan önce var olduğumuzu farz etmek için bir neden yoksa o zaman varlığımızın ölümden sonra da devam edeceğini varsaymak için hiçbir neden yoktur.

Söz konusu düşünce ve yaşam olduğunda ölümden sonrasını ve doğumdan öncesini ele aldığımız zaman herkes için sonuçlar aynıdır.

Şu anda bizim için tamamen akla gelmeyen bir biçimde var olmaya devam etmemizin mümkün olduğu söyleniyor. En mantıksız önerme de budur. Ölümden sonraki yaşama dair önermeleri olumsuzlayan taraflara, tek bir olumlu argümanla bile desteklenemeyen ve doğası gereği insan anlayışı deneyiminin ötesinde yatan bir sorunun olumsuzluğunu ispat etme sorumluluğunu yükler. Aslında, cahil olduğumuz bir konu hakkında, kendisiyle çelişmeyecek akla yatkın bir tezi ortaya koymak ve anti-tezleri görmezden gelmek son derece kolaydır. Hayal gücünün sınırlarını zorlayan ve akla yatkın gibi görünen her düşünce bu yüzden son derece haklı çıkar. Ancak, bu iddiaların bilinen doğa yasalarına aykırı olması ya da deneyimlerimizin sınırlarını aşması, bu değerlendirmedeki yanılımların ve mantıksızlıkların kolayca ortaya çıkmasını sağlar. Kısacası, bu önermeler sadece inanmak isteyeni ikna edebilir.

Evrendeki bütün canlı ve cansız formlar için ortak olan; ölüm evresinde yaşanacak değişimin ve ölümün beraberinde getirdiği belirsizliğin neden olduğu korku, ölümün bir son olmayışını arzulamamıza neden olur. Ve bu arzu da biz var olduğumuz sürece var olur.

Aşk Üzerine

Aşk nedir? Ona kimin yaşadığını, hayatın ne olduğunu sor. Ona kime taptığını, Tanrı'nın kim olduğunu sor. Şu anda bahsettiğim diğer insanların, hatta okuyucunun bile kişiliğini bilmiyorum. Dış görünüş açısından bana benzediklerini görmekteyim, ancak, bu konuda yanıldığımda, ortak bir şeye itiraz etmeyi düşündüğümde ve onlara kalbimi açmayı denediğimde, kullandığım dilin yanlış anlaşıldığını fark ettim; tıpkı uzaklarda, vahşi topraklarda kaybolmuş biri gibi. Bana yeni deneyimler kazanmam için ne kadar olanak sundularsa aramız da bir o kadar açıldı ve birbirimize duyduğumuz sempati azaldı. Bu sonuçlara dayanabilmek için titrek, narin ve hasta ruhumla her yerde ufak da olsa bir sempati aradım ancak tek bulabildiğim, aldığım ret cevapları ve hayal kırıklıklarıydı.

"Aşk nedir?" sorusunun cevabını arıyorlar. Kendi düşüncelerimizin yetersiz olduğu yerlerde, benliğimizin ötesindeki düşünce, umut veya korkularımıza karşı

duyduğumuz ve kendi içimizde edindiğimiz deneyimlerle bir bütünü uyandırmaya çalışan çok güçlü bir çekim hissidir. Aşkın öznesi olduğumuzda bunu anlarız; eğer hayal edersek zihnimizdeki mutlu düşüncelerin bir başkasının zihninde yeşerdiğini düşleriz. Eğer hissedersek karşımızdakinin gözleri, buz gibi dudakların tercümanı olamadığı sımsıcak yüreğimizin ve kanımızın ısısıyla eriyerek bizim gözlerimize karışır. Bu Aşktır. Bu sadece bir insanı başka bir insana değil aynı zamanda var olan her şeyi birbirine bağlayan bağdır. Bu dünyaya geldiğimiz andan itibaren, içimizde bizi benzerliklere çeken bir şey vardır. Bebeğinin annesinin sütünü bu yüzden emmesi muhtemeldir; bu eğilim doğamızın gelişmesiyle kendini geliştirir. Zihinsel doğamızda, tamamı bize ait olan ancak yine de kendimizden mahrum bıraktığımız bir minyatür görürüz. Bu minyatür, insanın doğasına ait olduğunu düşünebileceğimiz mükemmel ve sevimli her şeyin ideal prototipidir. Sadece dışsal varlığımızın yansıması değil, aynı zamanda doğamızı oluşturan en küçük parçaların oluşturduğu bir bütün;[1] yüzeyi sadece saflığı ve ışıltıyı yansıtan bir ayna; içimizde acının, kederin ve kötülüğün kol gezmediği bir cennetin varlığını tanımlayan bir ruh içinde ruhumuz. Bütün duyuları inceliyoruz ve hepsinin de biraz önce aktardığımız gibi hissettirmelerini umuyoruz. Aşk, anti-tipin keşfidir; kendi kişiliğimizi açıkça tahmin edebilecek biriyle bir buluşma; gizlice sergilediğimiz ve açığa çıkardığımız zevkli ve ince özellikleri yakalaması gere-

1 P.B.S.: "Bu kelimeler etkisiz ve mecazidir. Çoğu kelimenin metne bir yardımı yoktur."

ken bir hayal gücü; sinirleri, iki nefis lirin akorları gibi, enfes bir sesin eşlik ettiği, kendi titreşimleriyle titreyen bir biçim ve bütün bunların hepsini tek bir noktada birleştiren görünmez ve ulaşılmaz noktadır. Aşk, insanın içindeki bütün güçleri en solgun gölgenin peşinden gitmek için bile açığa çıkarır. Üzerinde hüküm sürdüğü kalp için herhangi bir dinlenme veya bekleme hakkı yoktur. Dolayısıyla da, çevremizdeki insan kalabalığına rağmen, kimseye bir sempati beslemediğimiz için yalnız kaldığımız durumlarda ise çiçekleri, çimenleri, suları ve gökyüzünü severiz. İlkbaharın yapraklarında, mavi havada, kalbimize dokunan bir uyum vardır. Rüzgârın dilsizinde de belagat[2] ve akan derelerde ve sazlıkların hışırtısında, ruhları derin bir tutkuyla uykusundan uyandıran ve narin gözlerini dolduran bir melodi vardır. Tıpkı vatanseverlerin coşku dolu ergilerindeki ya da sevgilinin halvette söylediği bir şarkıdaki gibi. Sterne[3], eğer bir çölde olsaydı, bir selviye âşık olacağını söylüyor. Öyleyse, bu istek veya güç öldüğü zaman, insan, kendi kendisinin yaşayan bir mezarı hâline gelir ve arta kalan parça ise bir zamanlar olduğu sadece kişinin kabuğudur.

2 bk. Percy Bysshe Shelley, Epipsychidion
3 Laurence Sterne

Haklar Beyannamesi

Haklar Beyannamesi

1 - HÜKÛMET'in hiçbir hakkı yoktur; birkaç kişinin güvenliğini sağlamak için toplanmış bir delegasyondur. Bu nedenle, sadece, ancak toplumun rızasıyla olduğu sürece var olur, sadece toplumdaki bireylerin refahlarına yönelik olduğu sürece faydalıdır.

2 - Bu kişilerin, kendilerinin veya atalarının oluşturdukları hükûmet modelinin, refah sağlamaya uygun olmadığını düşünürse, değiştirmeye hakları vardır.

3 - Hükûmet, hakların güvenliği için tasarlanmıştır. İnsan hakları, özgürlüğü ve doğaya karşı ortaklığı beraberinde getirir.

4 - Yönetilenlerin yararı, hükûmetin menşei olduğu ya da olması gerektiği için, hiçbir insanın iradesinden ortaya çıkmayan herhangi bir yetkiye sahip olamaz.

5 - Her ne kadar bütün hükûmetler Türkiye'deki kadar kötü olmasa da hiçbiri olabileceğinin en iyisi değildir;

her ülkenin çoğunluğu hükûmetlerini mükemmelleştirme hakkına sahiptir, azınlık kesim onları rahatsız etmemeli, ayrılmamalı ve kendi sistemlerini kendi yollarıyla kurmalıdır.

6 Toplumdaki bireylerin, Hükûmetin yararları ve sorumlulukları konusunda yapılacak olanlarda eşit bir pay alma hakkı vardır. Düşünüş biçimindeki herhangi bir bozulma, varlıkları gereği, hükûmeti bir tiranlığa, toplumu ise cahil kölelere dönüştürür.

7 - **İnsanın şu anki toplumdaki hakları, sadece ortada bu hakları ihlal eden biri olduğunda kullanılması şartıyla, bir dereceye kadar zorlama ile güvence altına alınacaktır. Bu durumdan** mustarip olan kişi, kullanılan zorlama derecesinin olabildiğince az olması hakkına sahiptir.

8 - Eğer güç, iktidarı kabul etmeye ikna etmek yerine icra etmek için kullanılıyorsa bu durum herhangi bir önermenin aldatıcılığının açık bir kanıtı olarak düşünülebilir. Hükûmet, herhangi bir nedenden dolayı desteklenineeye kadar sahtekarlıkla desteklenmez.

9 - Hiçbir insan, ne kadar kötü olursa olsun, bir yasanın uygulanmasına şahsen direnerek halk barışını bozma hakkına sahip değildir. Aynı zamanda, gerekçesini **üst düzey yetkililere** bildirerek kararı yürürlükten kaldırılmak için temyize başvurabilir.

10 - Bir insan, görevi olmadan önce de belirli bir şekilde hareket etme hakkına sahip olmalıdır. Yapması gerekmeden bir şeyleri yapabilir.

11 - Bir insan, eylemlerinin sebebini sorgulama hakkına sahiptir. Özgürlükle, inançla hareket edebileceğini düşünmek, kendisine borçlu olduğu bir görevdir.

12 - Bir insan sınırsız tartışma özgürlüğü hakkına sahiptir. Tam tersi bir durum, toplumu tıpkı kendisini öldürmek için sokan bir akrebe dönüştürür.

13 - Bir insanın düşüncelerini ifade etmesi onun sadece hakkı değil, aynı zamanda görevidir.

14 - Hiçbir yasa gerçeklerin uygulanmasını engelleme hakkına sahip değildir. Bir insan her zaman doğruları söylemekle yükümlüdür. Bir yükümlülük asla suçlu olamaz, suçlu olmayanlar ise asla zarar veremez.

15 - Hukuk, doğasında erdemli ve masum olanı, suçlu yapamaz. Hukuk, doğası gereği suçlu olanı erdemli ya da masum yapamaz ancak suçluyu masum olandan ayırır. Hükûmet yeni bir yasa ortaya koymamalıdır, yalnızca kendisinden önce konulmuş yasaları, kısacası şeyler arasındaki ortadan kaldırılamayan ilişkilerin ahlaki sonucunu belirtir.

16 - Mevcut nesil, gelecek nesle sorumluluk yükleyemez. Azınlık, çoğunluk adına söz veremez.

17 - Hiçbir insan, her ne kadar ona iyi gelirse gelsin, kötülük yapma hakkına sahip değildir.

18 Muvafıklık ahlaki olarak kabul edilemez. Politika sadece ahlak ilkeleri üzerine kurulduğunda yararlı olur. Politikalar, ulusların ahlakını temsil eder.

19 Üniforma giyiyor olsa bile, insanın hiçbir zaman kendi kardeşini öldürmeye hakkı yoktur. Yalnızca cinayet suçunun yanına, başarısız hizmetinin neden olduğu rezilliği de ekler.

20 - İnsan hangi ülkede olursa olsun, bir başka ülkede de aynı haklara, evrensel vatandaşlık haklarına sahiptir.

21 - Bir ülkenin hükûmeti her görüşe tamamen objektif olmalıdır. En kanlı ve önemli farklılık olan dinî ayrımlar, yanlılıktan kaynaklanır.

22 - Bireylerin haklarını güvence altına almak amacıyla bir araya gelen delegasyon, insanların görüşlerini ve ifadelerini kısıtlama yetkisine sahip olamaz.

23 - İnanç istemsizdir; istemsiz hiçbir şey değerli ya da anlaşılmaz değildir. Bir insan, inancı dolayısıyla daha iyi ya da daha kötü biri olarak değerlendirilemez.

24 - Bir Hristiyan, bir Deist, bir Türk ve bir Yahudi eşit haklara sahiptir: Hepsi bir birey ve kardeşlerdir.

25 - Bir kişinin dinî görüşü sizinkinden ne kadar farklı olursa olsun, onu yine de sevin. Tataristan ya da

Hindistan'da doğmuş olsaydınız sizin görüşünüz de çok farklı olurdu.

26 Cennetin olduğuna, dünyanın tercih edilen bir azınlığın elindeki tekel olduğuna inanlar, fikirlerini tekrar gözden geçirseler ne iyi olur: Bu düşüncenin öteki nesillerden ve rahiplerden ötürü çıktığını bulsalar, yapacakları en iyi şey bu görüşü reddetmek olurdu.

27 Bir insan, erdem ve yetenekten başka hiçbir yetiye saygı duymamalıdır. Rütbeler bir aldatmaca; güç, yozlaştırıcı bir etken; şöhret, içi boş bir kabarcık ve aşırı zenginlik ise mülk sahibinin kendi kendini karalamasıdır.

28 Hiçbir insanın kendini tatmin edebileceğinden daha fazla mülk edinme hakkı yoktur; zenginlerin fakirlere verdiği sadaka, milyonlarca insan açken, mükemmel bir iyilik değil, kusurlu bir haktır.

29 - Her insanın belirli bir derecede boş zamana sahip olma özgürlüğü ve hakkı vardır çünkü belli bir seviyede bilgiye ulaşmak onun görevidir.

30 - Bedenin ve zihnin olgunluğu, her özgür birey için gereklidir. Çünkü olgunluk olmadan insan sevgisi kalbi harekete geçirip insanda kararlı ve dingin bir cesaret açığa çıkaramaz.

31 Hükûmetin tek görevi, insanların ahlaksızlığını bastırmaktır. Eğer insan günahsız zamanlarda yaşıyor olsaydı, o zaman hükûmetin ve hükûmetin neden ol-

duğu tüm ortadan kalkmasını talep etme hakkına sahip olacaktı.

İnsanlar! Burada hakları bildirilenler, artık varış noktanızın narinliğini unutmayacaksınız. Haklarınızı düşünün; bunlar sizlere erdem ve bilgelik verecek, bunlar sayesinde mutluluk ve özgürlüğe kavuşacaksınız. Bu haklar, size saygınlığınızı bilen biri tarafından, her zaman kalbi elde edeceği gururun heyecanıyla çarpan, yozlaşmaktan son derece uzak, her zaman ortaya koyduğu sanatın acısıyla yaşamaya mahkûm olmuş biri tarafından ilan edilmelidir.

Uyanın! Kalkın! - ya da sonsuza dek yıkılın.

Ekstra

"Frankenstein ya da Modern Prometheus" Üzerine[1]

"Frankenstein ya da Modern Prometheus" romanı kuşkusuz, hikâye olarak incelendiğinde, çağın en orijinal ve eksiksiz yapımlarından biriydi. Hikâyeyi okudukça kendimize yeni sorular sormaya başlıyoruz: Yazarın aklındaki düşünceler neydi? Onları uyandıran tuhaf deneyimler neler olabilirdi? Yazarın aklında, bu olay örgülerini şaşırtıcı bir şekilde bir araya getiren ve bu hikâyeyi oluşturan o şaşırtıcı felaket de nedir? Bu eserde belki de bunun yazarın ilk yazısı olduğunu açığa çıkaran önemli noktalar vardır. Ancak son derece keskin bir farkındalık gerektiren bu kararda yanılıyor olabiliriz. Böyle bir eleştiri sağlam ve dikkatli bir şekilde yürütülmeli. Merak yavaş yavaş uyanmaya başlar ve dağdan aşağı yuvarlanan bir kaya gibi hızlanarak sonuçlanmaya doğru ilerler. Tereddüt, sempati, olayın akışının hızlanması ve tutku olmayan bir tutku ile nefessiz kalıyoruz. "Bekle, bek-

1 1817'de yazılmıştır ancak 10 Kasım 1832'de *The Athenaeum*'da yayımlanmıştır.

le, yeter" diye haykırıyoruz –ancak daha gelecek çok şey var, ve tıpkı kurban gibi biz de dayanamayacağımızı düşünsek de karşılaşacağımız çok şey var. Pelion, Ossa'ya; Ossa ise Olimpos'a yığılmıştır. Tekrar tekrar Alp Dağlarının doruklarına tırmanıyoruz; ufukta boşluk ve ebediyet görünene, başımız dönmeye başlayana ve yeryüzü sanki ayaklarımızın altından kayıp gidiyormuş gibi görünene kadar.

Dolayısıyla bu Roman, güçlü ve derin bir duygunun kaynağını oluşturma iddiasını taşıyor. Belki de sadece insan zihninin temel duygularını deneyimleyenler, kökenlerine ve eğilimlerine derinlemesine bakmaya alışan kişiler, eylemlerin sonuçlarına tam anlamıyla sempati besleyen insanlar olabilecektir. Ancak belki de içinde bulundukları tabiat gereği, ruhunun en derinlikleri bile okşanmayan okuyucu, yeni bir aşk hikâyesinden başka hiçbir şeye dayanamaz. Duygular son derece şefkatli ve masum, bu enteresan dramdaki yan karakterler, son derece hafif ve yumuşak kişiliklerle bezenmiş. Ana karakterden yan karakterlere kadar her yerde, yerel ahlaki temsiller mevcut. Buradaki Pathos[2] son derece dayanılmaz ve derin. Hesaplanamayan bir eğilimin ortaya çıkardığı kötülükten doğan, bu solgun ve büyük Varlığın eylemleri aslında ne bir suç ne de bir kindarlık olabilir. Ancak belirli nedenlerden ötürü bunların yaşanması kaçınılmazdır. Onlar insanın doğası gereği çocuk gibilerdir. Bu kitabı doğrudan ahlaki ögeler oluşturur ve belki de örnek olarak gösterilebilecek herhangi bir

2 Pathos: Logos ve ethos ile birlikte üç ana ikna yönteminden biridir. Kelime anlamı duygu uyandırma yeteneğidir.

ahlakın en önemli ve en evrensel uygulamasıdır. Bir kişiye hasta muamelesi yaparsanız o kişi nefretle dolar. Sevgi besleyen kişiye onu hor görerek davranın; sebebi ne olursa olsun, kimliğini reddetmesine neden olursunuz. Özünde sosyal olan kişiyi toplumdan ayrıştırırsanız ona karşı konulmaz –bencil ve art niyetli– zorunluluklar yüklersiniz.[3] Kısacası, yaşadığımız toplumda, genellikle hayırseverlik gibi iyi niyetli kişisel özellikler, insanın yaşanan bir talihsizlikten ötürü ortaya yüreğini yitirmesi ve yalnızlaşarak değişmesi sonucu, yerini kötülüğe ve başka zarar verici özelliklere bırakıyor.

Hiç şüphesiz ki, "Frankenstein"daki Varlık, muazzam bir yaratıktır.[4] Toplumsal doğası gereği bulunduğu eylemlerin sebebinin insanlar olmaması imkânsızdır. O, toplumun içinden söküp atmak istediği bir anomaliydi. Yaratığın aklı, ilk zamanlarda şefkat ve ahlaki duyarlılıkla doluydu ama varlığının durumu öylesine çılgınca ve nadirdi ki, ileride işler değiştiğinde, iyiliği de yerini yenilmez bir insan nefretine ve intikam isteğine bıraktı. Kulübede Varlık ile kör birisi olan de Lacey arasındaki etkileşim, şimdiye dek hatırladığımız en derin ve olağanüstü pathos örneklerinden biri. Burada geçen diyalogu –ve benzer karakterlerle yaşanan başka birçok olayı– okurken kalp atışlarının hızının değişmemesi veya gözyaşlarına hâkim olmak imkânsız bir hâl alıyor! Frankenstein ile buz denizindeki Varlık arasındaki karşı-

3 Burada anlatılmak istenen durumu kısaca insan-dışılaştırma (*dehumanization*) olarak tanımlamak mümkündür. (ç.n.)

4 Burada kullanılan "yaratık" kelimesi, herhangi bir negatif özellik içermemektedir. (ç.n.)

laşma ve tartışma, Caleb Williams'ın[5] Falkland ile ilgili yaptığı açıklamalara benziyor. Bu durum bize gerçekten de yazarın kendini adadığı bu çalışmada ne kadar da başarılı bir tarz ve karakterler yarattığını ve eserine nasıl yoğunlaştığını hatırlatıyor. Ancak bir taklit olmaya yaklaştığını söyleyebileceğimiz sadece tek bir durum var ve o da Frankenstein'ın İrlanda'ya yaptığı iniş ve burada gerçekleşen yargılanma olayıdır. –Hikâyenin ana karakteri aslında ondan önce gelen hiçbir şeye benzemez. Elisabeth'in ölümünden sonra, hikâye tıpkı güçlü ve derin bir nehir gibi, ilerledikçe karşı konulmaz bir ciddiyete, muazzam bir enerjiye ve son derece yoğun bir hıza kavuşur. Frankenstein'ın ailesinin mezarlarını ziyaret etmesi, Cenevre'den ayrılması ve Tataristan'a, Donmuş Okyanusların kıyısına yaptığı yolculuk, tıpkı bir cesedin korkunç şekilde yeniden canlandırılmasına ve bir ruhun doğaüstü hayatına benziyor. Walton'un gemisinin kamarasında Varlığın kurbanının cesedinden sonra yaptığı konuşmadaki ölümcül coşku, ihtişamı ve daha fazlası, bir okuyucunun nadiren aşabileceğini düşündüğümüz düşünsel ve yaratıcı gücün bir gösterimidir.

5 bk.: William Godwin'in Caleb Williams adlı eseri.

İçindekiler

Ateizmin Gerekliliği 7

Tanrı Yoktur - 9

Yaşam Üzerine - 25

Yaşamdan Sonraki Evre - 33

Aşk Üzerine 41

Haklar Beyannamesi 47

Ekstra 55

"Frankenstein ya da Modern Prometheus" Üzerine - 57

HİÇBİR İNSANİN KENDİNİ TATMİN EDEBİLECEĞİNDEN DAHA FAZLA MÜLK EDİNME HAKKI YOKTUR; ZENGİNLERİN FAKİRLERE VERDİĞİ SADAKA, MİLYONLARCA İNSAN AÇKEN, MÜKEMMEL BİR İYİLİK DEĞİL, KUSURLU BİR HAKTİR.

EVRENDEKİ BÜTÜN CANLI VE CANSIZ FORMLAR İÇİN ORTAK OLAN; ÖLÜM EVRESİNDE YAŞANACAK DEĞİŞİMİN VE ÖLÜMÜN BERABERİNDE GETİRDİĞİ BELİRSİZLİĞİN NEDEN OLDUĞU KORKU, ÖLÜMÜN BİR SON OLMAYIŞINI ARZULAMAMIZA NEDEN OLUR. VE BU ARZU DA BİZ VAR OLDUĞUMUZ SÜRECE VAR OLUR.

ISBN 978-605-69748-2-3

9 786056 974823

ekliliği - Aşk Üzerine - Haklar Beyannamesi

/sshe Shelley

UYANIN! KALKIN! - YA DA SONSUZA DEK YIKILIN.